

Com diu el prestigiós filòleg Joan Coromines, el topònim Iluro es va estendre des de la Bètica i Mallorca fins al nord d'Aquitània. Rafael Soler ens parla tot seguit de l'Iluro bearnès, d'Oloron. I a la vegada explica la interpretació del topònim com a nom de divinitat.

OLORON-SAINTE MARIE, LA ILURO DEL BÉARN, A FRANÇA

El llibre *Pyrénées Romanes*, de Marcel Durliat i Victor Allègre, que em va oferir com a obsequi un bon amic «commingeois», en el capítol que tracta d'Oloron-Sainte Marie, diu textualment que la ciutat «est née de l'*oppidum* ibère d'Iluro» (1). Aquesta referència al nom original d'Oloron-Sainte Marie, el mateix nom de la ciutat romana de Mataró, em va fer venir l'interès de visitar-la i de conèixer la seva història.

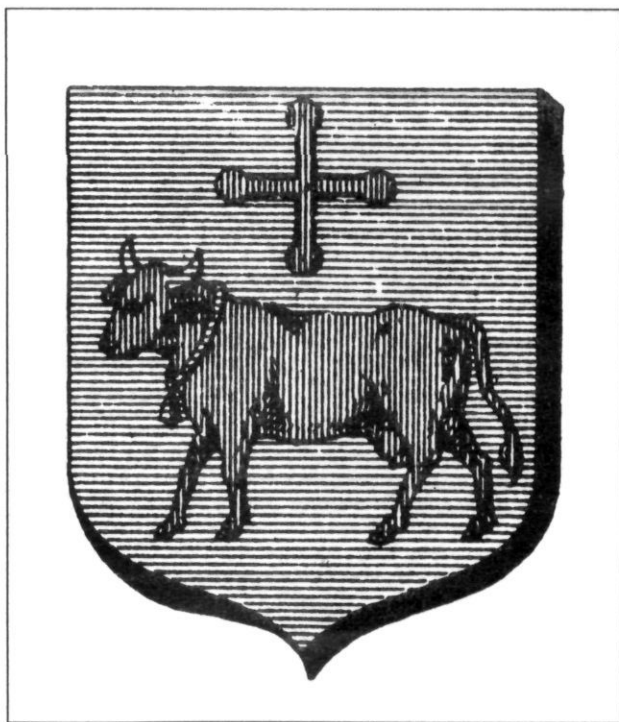
Pellicer ja cita aquesta població homònima a l'Aquitània i reconeix que existeixen altres llocs amb el mateix nom; per això dedica la seva obra *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* a la memòria dels «ilustres magistrados» de la «Iluro de Layetània». (2)

Oloron es troba al país del Béarn, a l'Aquitània, en l'actual departament dels Pirineus Atlàntics, que té per capital la bella ciutat de Pau. L'antic vescomtat del Béarn comprenia els bisbats de Lescar i el d'Oloron, suprimits després de la revolució francesa. Lescar portava el nom de *Beneharnum* que passà al país, però actualment és una petita població, situada sobre un turó a quatre quilòmetres de Pau, en la qual destaca l'antiga catedral romànica de tres naus. El que eren terres de conreu, al pla, s'ha convertit en la zona industrial de la capital del departament. (3)

Passava per Lescar la via romana, després camí dels pelegrins a Compostel·la, que seguia cap a Oloron i, travessant la vall d'Aspe, arribava a Somport (el *summus portus*, o sigui el coll més alt), penetrant a la península per Jaca, Osca i Saragossa. La carrete-

ra actual segueix aproximadament el mateix camí, i també el ferrocarril transpirinenc, ara suprimit, que a França té com a terminal Oloron. Testimoni d'aquesta línia és la monumental estació de Canfranc, ara en desús.

Amb tot, les relacions d'Oloron amb Jaca són constants, i ambdues poblacions comparteixen l'organització del Festival Internacional de Folklore, un any a cada ciutat.



Escut d'Oloron-Sainte-Marie

Oloron-Sainte Marie, la capital de l'Alt Béarn, és una població d'uns dotze mil habitants i les seves principals activitats són el comerç, l'artesania i el turisme; té disset hotels, un gran càmping-caravanning i és el centre d'una zona pirinenca d'excursions, de caça i de pesca.

Formen la ciutat tres districtes; el de la Santa Creu, el de Nôtre Dame i el de Santa Maria, separats pels «gaves» d'Ossau i d'Aspe que a partir del seu aiguabarreig formen el «gave» d'Oloron. «Gave», en occità, l'antiga llengua del país, es tradueix per torrent. En realitat, però, tots aquests «gaves» són veritables rius.

El barri de Santa Creu, elevat sobre un turó, és la primitiva població, successora de l'*oppidum* ibèric d'Iluro, nom que continuà en l'època romana. Aquest primer poblament desaparegué durant uns segles, fins que a començaments del segle onzè fou fundada una nova ciutat pels vescomtes del Béarn, que prengué el nom d'Oloron, topònim que és una evolució de l'antic Iluro. A la part més alta, hi ha la bella església de la Santa Creu, d'inicis del segle XII, ben conservada, especialment en el seu interior. Junt a l'església, al barri de «L'Enclos», es poden veure encara les antigues cases dels nobles i dels comerciants, enriquits pel seu comerç amb Espanya.

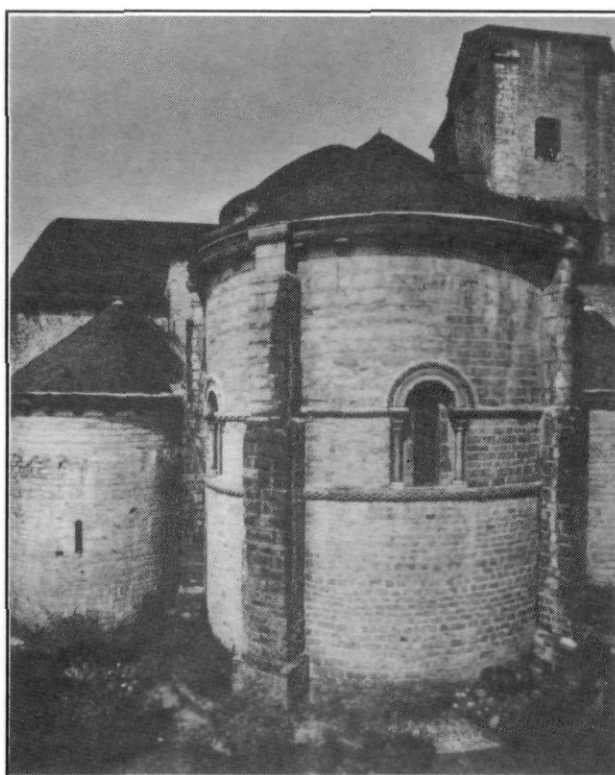
Al pla, a l'altra riba del «gave d'Aspe», va sorgir una nova població, l'actual districte de Santa Maria, que ja trobem documentada en el segle XI. La història religiosa va fer d'aquest barri una nova ciutat amb la seu episcopal de la *civitas eluronensium*. La catedral de Santa Maria, amb una extraordinària portalada del segle XII, coberta amb un porxo que és el basament de la torre, és un dels més bells testimonis de l'habilitat dels mestres imainers dels Pirineus. La resta de l'edifici és d'estil gòtic dels segles XIII i XIV. Conserva un gran orgue de l'any 1650, recentment restaurat. Després de la revolució francesa la seu d'aquest bisbat fou traslladada a Baiona i ara la catedral és únicament església parroquial.

Al segle XIII, aquesta ciutat episcopal de Santa Maria fou erigida en senyoria eclesiàstica, independent de la ciutat vescomtal i laica d'Oloron. Aquesta divisió en dues jurisdiccions perdurà fins al segle XIX; un decret de l'emperadriu Eugènia les fusionà en un sol municipi. I d'aquí ve el nom compost Oloron-Sainte Marie.

El tercer districte sorgí en el lloc anomenat en occità «El Mercadet», i va tenir un gran desenvolupament que el portà a ser el centre de la ciutat. A mig segle passat hi fou erigida la parròquia de «Notre Dame» que donà nom al barri. És l'església més moderna d'Oloron, i va ser construïda on hi havia



Portalada de la Catedral de Santa Maria.



Absis de l'església de la Santa Creu



Agence Iluro d'Oloron Sainte Marie



Fray Luis de León, 68
08302 MATARÓ

TEL. **799 74 00**

Agència Iluro de Mataró

el convent dels caputxins; és de l'estil romànic-bizantí, propi de l'època, i té una bona presència, destacant la torre campanar de seixanta metres d'alçada.

El nou «Hôtel de Ville» es troba també en aquest districte, que s'ha convertit en el centre comercial i administratiu de la ciutat, centralitat que antigament tenia la ciutat alta, la vella Iluro.

A Oloron-Sainte Marie, com a Mataró, es manté viu el record de l'antic topònim d'Iluro. I moltes empreses comercials duen aquest nom en la seva titulació. A tall d'exemple esmentarem dues agències immobiliàries, una d'Oloron-Sainte Marie i una altra de Mataró amb el mateix nom.

AGENCE ILURO, 2 Rue Despourrins, Oloron-Sainte Marie.

ILURO, Agència Immobiliària, Fray Luís de León, 68, Mataró.

L'historiador Jacques Dumonteil dóna al topònim Iluro, d'Oloron, una interpretació que a l'inici em va sorprendre. Diu que l'antic nom ibèric de l'*oppidum* d'Iluro seguí amb la romanització, cosa que queda demostrada pels documents del Baix Imperi i també per un mil·liari trobat prop de Somport l'any 1860, mil·liari que estan gestionant de poder portar-lo a la Casa del Patrimoni d'Oloron. (4)

Jacques Dumonteil rebutja la tradicional etimologia que, basant-se en la llengua basca, interpretava Iluro com a «lloc o vila de les aigües», d'«Il», lloc, i «ur», aigua, i ens diu que actualment ja s'ha abandonat aquesta interpretació, que és la mateixa que donaren en les seves obres sobre Iluro els nostres historiadors Pare Rius i Josep M. Pellicer. (5)

Traduïm Dumonteil: «Aquest topònim (Iluro) amaga, sens dubte, un nom de divinitat, cosa que ho prova l'estela dedicada al DÉU ILURO que fou trobada (1860) a Modilhan (Haute Garonne) i conservada al Museu de Saint Raymond de Toulouse». (6) La mateixa interpretació, la trobem en la guia de l'església de la Santa Creu. «El nom d'Oloron ve d'Iluro, nom d'una divinitat».

Esperàvem publicar aquestes notes després d'haver visitat de nou Oloron i Tolosa, per tal d'obtenir la documentació de les peces museístiques citades referents al mot d'Iluro, però ara una nova publicació ens dóna llum sobre aquest tema. Es tracta de l'extens, documentat i profund estudi referent a les paraules ALARÓ i ALARONA, publicat en l'*ONOMASTICON CATALONIAE* del prestigiós filòleg Joan Coromines. (7)

Coromines explica «El que és segur és que, amb poca o intranscendent variació, aquest tipus toponímic es devia estendre des de la Bètica i Mallorca al N. d'Aquitània: ¿extensió saltejada o més densa?; en tot cas és nom pre-indoeuropeu; i si hi veiem ibèric propi, detalls com l'oscil·lació entre -L- i -LD- ens hi conforten; si qualifiquem més àmpliament d'«ibero-basco aquitànic» estarem, però, més a cobert». També, més endavant, indica clarament que ILURO és un teònim, o sigui, el nom d'una divinitat.

L'afirmació de l'existència del déu Iluro ens porta a recordar les teories fantàstiques del gran mataroní Antoni Puigblanch, escrites des del seu exili a Londres. Per a ell, l'antic nom de Mataró era LURORUM, terme que significava «una misteriosa contrasenya del culte que se daba en Mataró a la Luna... Nosotros (els catalans) fuimos los autores del primer sistema de religión; y como tales, reco-

nocido nuestro derecho en los monumentos religiosos de tártaros, chinos, japoneses, egipcios, persas: pues suelen llevar el sello de este origen en caracteres celtibéricos y en la palabra LURORUM, esto es religión de los LURONES o ILURONESES... Las antigüedades de Tarragona, comparadas con las de ILURO, son monedas del día de ayer, habiendo pasado este nombre a ser el más célebre de cuantos pueblos se han conocido en la antigüedad...» (8).

L'entusiasme de Puigblanch per Mataró, idealitzat pels anys d'exili, li fa dir en *La Regeneración Política de España* «sobre el preciso abandono del Puerto de Barcelona», que proposa de substituir pel restabliment de la navegació a l'Ebre i pel «Doble Puerto trazado por la Naturaleza en la rada de Mataró, a tres leguas y media al Este de Barcelona, al cual Puerto que, completado por el arte, será uno de los más capaces del mediterráneo, de fondo enteramente limpio y para toda clase de buques, incluidos fragatas y navíos de guerra, señala el autor, teniendo a la vista el estado del adelantamiento de las máquinas de vapor por mar y por tierra, para Puerto Principal de Barcelona y de toda Cataluña» (9).

Cal destacar que en aquest curiós projecte, Puigblanch ja parla de les màquines de vapor «por tierra» l'any 1828, vint anys abans de la línia Barcelona-Mataró, quan encara no s'havia implantat a Anglaterra el transport de passatgers en ferrocarril.

Un dels seus darrers treballs fou l'estudi d'unes monedes que anomenava «celtibéricas», que el seu compatriota Pau Bosch havia portat a Anglaterra per a gestionar la seva venda. La mort el trobà mentre elaborava les seves conclusions.

La nota necrològica d'Antoni Puigblanch, que fou publicada el 29 de setembre de 1840 en el diari *THE MORNING CHRONICLE*, es fa ressò d'aquest treball. Després d'un elogi de l'obra *INQUISITION UNMASKED* i de la seva actuació política, esmenta que darrerament estava ocupat en escriure un volum en el qual volia demostrar que els antics habitants de Mataró, abans de l'Era Cristiana, ja coneixien la brúixola, que erens els catalans argonautes que arribaren al Mar Negre i que havien arribat i civilitzat la Índia; en una paraula, que Mataró havia estat el centre i la font del coneixement i de la ciència. Fins a la seva fatal malaltia va treballar amb entusiasme i convicció. (10)

Com és lògic, el Pare Rius, que havia mantingut correspondència amb Puigblanch, i després Josep M. Pellicer, van refutar aquestes teories. Segons el Pare Rius, Puigblanch li havia escrit dient que a la Índia hi havia un temple dedicat a ILURO i que ell li va replicar dient «què prova que a la Índia hi hagi un temple dedicat a Iluro? pot ser una coincidència casual», i diu que també li va dir «quan i en quina llengua Iluro significa el temple de la lluna?, Iluro, en idioma basc, significa país abundant d'aigua».

MEMORIAS HISTÓRICAS
DE LA
CIUDAD DE MATARÓ,
obra póstuma
del **R. P. J. Rius, E.**



Mataró: Imprenta de José Abadal.
—
1866.

OPUSCULOS
GRAMATICO-SATIRICOS
DEL
DR. D. ANTONIO PUIGBLANCH
CONTRA EL
DR. D. JOAQUIN VILLANUEVA
ESCRITOS EN DEFENSA PROPIA,
EN LOS QUE
TAMBIEN SE TRATAN MATERIAS DE INTERIOR COMUN.

TOMO II.

LONDRES.
EN LA IMPRENTA DE GUILLERMO GUTHRIE.
N.º 15, SHOE LANE, FLEET STREET.

El Pare Rius, que estimava Puigblanch i valorava la seva gran cultura, indica que si els amics de Puigblanch no haguessin publicat aquestes teories, ell mai no les hauria impugnat. Fa constar que no té cap ressentiment amb Puigblanch, que el va honrar amb la seva amistat, i espera que Déu li hagi fet conèixer la veritat «haviendo muerto en la comunión católica» (11)

Pellicer fa seves les manifestacions del P. Rius refutant també les teories de Puigblanch i ens diu: «Iluro, que también se repite en el Decán (Índia) en donde por Iluro es conocida una montaña de granito rojo durísimo, perforada de intento en el espacio de seis y más millas, con templos en forma de anfiteatro, sobrepuestos uno a otro, obeliscos, puentes, capillas, salas, celdillas, colosos, pórticos, galerías sin fin; todo abierto en peña viva y, lo más maravilloso, apoyado todo sobre el lomo de una fila de inmensos elefantes... Tal es la Iluro de la India que tanto preocupó y tanto ejercitó el ingenio del Dr. Puigblanch, hasta el punto de sentar sus atrevidas y extrañas teorías sobre Iluro, Barcino y antiguos catalanes.»

Pellicer es basa també en la numismàtica, i diu que el dobló de les monedes ibèriques és l'emblema de la raça jafètica que arribà a les nostres costes, el segle XXII abans de Crist, procedent de l'orient. (12)

He citat aquestes curioses opinions dels pioners de la nostra història, per explicar que el topònim ILURO ja s'havia sacralitzat en altres ocasions, tot destacant les intuïcions del Dr. Puigblanch. La darrera coneguda per nosaltres era la d'Oloron, on els seus historiadors, ja fa temps, afirmaven que ILURO era el nom d'un déu.

Ara, però, ens hem de remetre necessàriament al treball de Joan Coromines.

Rafael Soler i Fonrodona

NOTES.

1.- DURLIAT, Marcel; ALLÈGRE, Victor. *Pyrénées Romanes* (1978). Col. «La nuit des temps». Zodiaque, p. 249.

2.- PELLICER y PAGÈS, José M^a. *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro*. Mataró, 1897; p. 11.

3.- Les notes històriques sobre Oloron i Lescar són extretes de DURLIAT, Marcel; ALLÈGRE, Victor. Obra cit. i de DUMONTEIL, Jacques. *Promenades dans Oloron-Sainte Marie*. Oloron, 1988.

4.- DUMONTEIL, Jacques. Obra cit., p. 6.

5.- RIUS, P.J. *Memorias Históricas de la ciudad de Mataró*. Mataró, 1866; p. 9-10.

PELLICER DE DOU y PAGÈS, Josep M. Mataró, síntesis histórica d'aquesta ciutat. Mataró, 1902; p. 8.

6.- DUMONTEIL, Jacques. Obra cit., p. 7. *Eglise Sainte Croix d'Oloron*. Fulletó.

7.- COROMINES, Joan. *Onomasticon Cataloniae*. Entrada Alaró/Alarona. Volum II. Barcelona, 1994. L'entrada Alaró/Alarona es publica en l'apartat DOCUMENTACIÓ d'aquests FULLS.

8.- RIUS, P.J. Obra cit. Dedicar un capítol sencer (p. 15 a 77) a la teoria d'Antoni Puigblanch sobre Iluro, Barcino i «antiguos catalanes».

9.- PUIGBLANCH, Antoni. *Opúsculos gramático-satíricos* (Londres 1828). Edició facsimil. Curial, Impremta Minerva. Mataró, 1976. Volum I. Apèndix «Otros anuncios»; p. 5-6.

10.- JARDÍ, Enric. *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença*. Editorial Aedos. Barcelona, 1960; p. 347.

11.- RIUS, P.J. Obra cit., p. 77.

12.- PELLICER, José M^a. Obra cit., p. 78-80.